

بررسی رابطه نگرش به فساد اداری و دینداری (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان)*

لیلا یزدان‌پناه^۱

هادی حسن‌دوست فرخانی^۲

داریوش بوستانی^۳

امید رضایی^۴

چکیده:

امروزه یکی از مهم‌ترین آسیب‌های که نظم نوین اجتماعی در عرصه بروکراتیک اداری را به خطر می‌اندازد، مسأله فساد و نابسامانی اداری است که در مقابل سلامت اداری به عنوان یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های مسئولان اجرایی کشور به شمار می‌رود. فساد اداری به عنوان شکلی از انحرافات اجتماعی در زمره یکی از مهم‌ترین موانع پیشرفت اقتصادی و اجتماعی جوامع است. از این روی در این تحقیق سعی بر آن شده است تا از یک سو ابتدا مسأله نگرش به فساد اداری (در تقابل با سلامت اداری) در قشر حساس دانشجویان به عنوان گردانندگان بالقوه سمت‌های سازمانی در آینده نزدیک مورد بررسی قرار بگیرد و از سوی دیگر ارتباط آن با مفهوم دین‌داری به عنوان مهم‌ترین اهرم کنترل درونی بررسی گردد. در ابتدا نظریات ارائه شده در ارتباط بین نگرش به فساد اداری و دین‌داری جمع بندی شده و سپس چهارچوب نظری تحقیق بر اساس مدل‌های بدست آمده تبیین شده است. روش تحقیق در این پژوهش از نوع پیمایشی بوده و تکنیک جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری، دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ (۱۵۲۱۵ نفر) می‌باشد که از طریق فرمول کوکران و با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای سیستماتیک، ۴۰۶ نفر مورد مطالعه قرار گرفتند. برای تحلیل داده‌ها نیز از آنالیز واریانس و رگرسیون چند متغیره متناسب با فرضیات تحقیق استفاده گردیده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که از یک سو بین متغیر نگرش به فساد اداری دانشجویان و میزان دین‌داری آن‌ها رابطه معنادار وجود دارد و از دیگر سو، مؤلفه‌های دین‌داری به شکل مجزا با نگرش به فساد اداری در ارتباط است.

کلید واژه: نگرش، فساد اداری، دین‌داری، سلامت اجتماعی.

* تاریخ وصول: ۹۱/۱۰/۲۲ تاریخ پذیرش: ۹۲/۴/۱۵

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان Iyazdanpanah@uk.ac.ir

۲- کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان hadi_hasandoust@yahoo.com

۳- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان dboostani@mail.uk.ac.ir

۴- کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی omid.rezaei@yahoo.com

۱- مقدمه

از ابتدای شکل‌گیری نخستین گروه‌های انسانی تا به امروزه که شاهد شکل‌گیری انواع نظام‌های مدرن اجتماعی هستیم، مسأله شکل‌دهی و استمرار نظم و انضباط اجتماعی از مهم‌ترین دغدغه‌های مسؤولان اجرایی این نظام‌ها بوده است و با پیچیده‌شدن نظام‌های اجتماعی شکل انحرافات و کج رفتاری‌های اجتماعی نیز دگرگون گشته و همگام با تغییرات محیط بیرونی شاهد به وجود آمدن انواع کج رفتاری‌های نوین مدنی هستیم. امروزه نیز با شکل‌گیری انواع سازمان‌ها و ادارات مختلف جهت ارضاء نیازها، شاهد به وجود آمدن مسأله نابهنجاری‌های سازمانی و اصطلاحاً فساد اداری به عنوان شکل نوینی از انحرافات اجتماعی می‌باشیم. مسأله فساد اداری به دلیل اهمیت و نقش مهمی که در سلامت سازمانی، اجتماعی و بهره‌وری مطلوب از نیروی انسانی دارد، از جمله مهم‌ترین موانع در زمینه نیل به توسعه و سعادت اقتصادی است. (Bardhan, 1997; Rose-Ackerman, 1999; Rahman, Kisunko & Kapoor, 2000; Moreno, 2002).

فساد اداری که یکی از شکل‌های انحراف اجتماعی است، و از لحاظ تقسیم‌بندی انحرافات ذیل انحرافات سازمانی یقه سفیدان قرار می‌گیرد (Sutherland, 1949)، در مجموع به رفتاری اطلاق می‌گردد که در آن فرد برای تحقق منافع خصوصی خود و دستیابی به رفاه بیشتر یا موقعیت بهتر؛ خارج از چارچوب رسمی وظایف یک نقش دولتی عمل می‌کند (Scott, 1972: 21). فساد اداری تنها محدود به یک کشور و نظام خاص اجتماعی نیست و در تمام نظام‌ها و تمام دوره‌های زمانی قابل رویت بوده است (Alemann, 2008).

فساد اداری در واقع نشانه‌ای از ضعف و ارتباط نادرست بین دولت‌ها و مردم است که از طریق علائمی چون: اخاذی^۱، رشوه دادن به مقامات اداری، پارتی بازی، خویش پرستی^۲ و تقلب اداری^۳ مشخص می‌شود (Alatas, 2006: 7-23).

اهمیت پرداختن به این موضوع زمانی دو چندان می‌شود که به جایگاه کشور ایران در زمینه فساد اداری بر اساس شاخص‌های بین‌المللی از جمله سازمان بین‌المللی شفافیت توجه شود. اگرچه گزارش‌های سالانه‌ی سازمان بین‌المللی شفافیت (۲۰۰۹) از شاخص ادراک فساد^۴ نشانه‌ی آن است که هیچ کشوری در دنیا عاری از فساد مالی نیست؛ اما تفاوت معناداری بین درجه‌ی فساد در کشورهای مختلف جهان وجود

1-Extortion

2-Their worship

3-Administrative fraud

4-CPI

دارد. متأسفانه روند (CPI) نشان می‌دهد که این شاخص در طول سال‌های گذشته در ایران سیر نزولی داشته و سازوکارهای کنترل فساد چندان جدی نگرفته نشده است. (رهنمود و دیگران، ۱۳۸۸: ۳۷)

فساد اداری در سطح فردی موجب بروز نابهنجاری‌های روحی و روانی، بروز اختلافات خانوادگی، خدشه دار شدن اعتبار و حیثیت فرد و ... در سطح سازمانی موجب آسیب‌رسانی به فرایند توسعه منابع انسانی، کم‌رنگ شدن کنترل‌های درونی و تشدید کنترل‌های بیرونی در سازمان، پایین آمدن کارایی سازمان و .. و در سطح کلان اجتماعی نیز مانع اساسی جهت رشد و پیشرفت جامعه خواهد بود (پورکیانی و دیگران؛ ۱۳۹۰، ۱۳۶).

تاکنون در زمینه بررسی و ریشه‌شکافی موضوع فساد اداری بررسی‌های متعددی صورت پذیرفته است ولی بیشتر تحقیقات کانون توجه خویش را متمرکز بر جنبه اقتصادی، سیاسی، حقوقی موضوع کرده‌اند و توجه کمتری به جنبه‌های اجتماعی تأثیر گذار بر فساد اداری شده و از جو و بستر اجتماعی که بر کنشگران تأثیر گذاشته و آن‌ها را به سوی انجام اعمالی هنجار شکنانه سوق داده است غفلت شده است. از سوی دیگر، در بررسی‌های به عمل آمده در داخل کشور بیشتر «کنش فساد آمیز» مورد تحقیق قرار گرفته و مطالعه‌ای نظاممند پیرامون «نگرش‌های فساد آمیز» صورت نگرفته است. بدین شرح که «نگرش» مقدمه رفتار و کنش افراد است و رفتار انسان‌ها بر مبنای چگونگی نگرش آن‌ها به موضوع شکل گرفته و تغییر می‌کند. لذا در این تحقیق بر آن شدیم تا تأثیر دین‌داری را به عنوان یکی از عوامل اجتماعی تأثیر گذار بر رفتار افراد، بر نگرش نسبت به فساد اداری بسنجیم.

مفهوم دین‌داری و باورهای مذهبی، یکی از مهم‌ترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است. در واقع دین‌داری عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده‌ای که ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در آن متجلی باشد، اطلاق می‌شود. وجود دین برای تکامل مادی و معنوی انسان ضروری است و فرد و اجتماع، به اجرای مقررات و احکام دین که به منظور هدایت‌بندگان به سوی سعادت حقیقی تشریح گردیده است، احتیاج دارند. دین در اصلاح فرد و جامعه تأثیر عمیقی دارد، موجب توسعه دید و فکر انسان‌هاست و منجر به ظهور صفات زیبای اخلاقی و امتیازات انسانی می‌شود (شایسته‌خوی، ۱۳۸۴).

یکی از عمده‌ترین تأکیدات دین بر لزوم رعایت اخلاق‌مداری در جامعه است. اهمیتی که اغلب ادیان شناخته شده به جامعه و رفتارهای اجتماعی دارند، در کنار تأثیر شگرفی که دین در جوامع دین‌دار دارد، می‌طلبد که به نگرش ادیان نسبت به انحرافات اجتماعی و راه‌های پیشگیری از آن، توجه ویژه‌ای مبذول شود. در نتیجه دین عملاً به عنوان یک سیستم ارزشی به حرکت‌های انسان جهت داده، آنها را هدفمند نموده و انسان را به سوی اعتلای روانی، انسانی و تکامل رهنمون می‌سازد.

لذا با توجه به آنچه بیان شد می‌تواند تا تأثیر دین‌داری بر این دسته از انحرافات نوین مدنی در جامعه هدفی مورد بررسی قرار گیرد که بیشترین نزدیکی و تناسب را به جامعه کارمندان سازمانی داشته باشد؛ زیرا کارمندان سازمان‌ها در این زمینه به علت احساس خطر کردن و حساسیت سؤالات مربوط به فساد اداری، از بیان نگرش اصلی خویش ابا دارند و پاسخ‌های آن‌ها دارای سوگیری ارزشی خواهد بود. از این روی ضروری می‌نماید پژوهش حاضر در جامعه هدفی تحقق یابد که در درجه اول بیشترین نزدیکی را به جامعه کارمندان سازمانی داشته باشد و دوماً کنشگران جامعه هدف مزبور هیچ ترسی از ابراز نگرش حقیقی خویش نداشته باشند. بنابراین در این تحقیق سعی بر آن است تا تأثیر دین‌داری را بر نگرش نسبت به مسأله فساد اداری - به عنوان یکی از مصادیق نوین انحرافات اجتماعی - در جامعه هدف دانشجویان به عنوان نیرویی که قابلیت کسب مشاغل اداری و سازمانی را دارند، با رویکرد بازدارندگی از جرم قبل از ارتکاب آن، مورد تحقیق و بررسی قرار دهیم.

تحقیقات مختلفی پیرامون مسأله فساد اداری در داخل و خارج از کشور انجام گردیده است. تمامی تحقیقات داخل کشور در این زمینه (تا جایی که جستجوی محققین نشان می‌دهد) متمرکز بر روی رفتار فساد آمیز بوده است و نه نگرش نسبت به فساد. لذا برای آشنایی بیشتر با یافته‌های سایر تحقیقات، به مرور چند نمونه از آن‌ها می‌پردازیم.

حسینی و فرهادی‌نژاد (۱۳۸۰) در تحقیقی دیگر با عنوان «بررسی فساد اداری و روش‌های کنترل آن» به بررسی موضوع فساد اداری پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که موقعیت اقتصادی، فرهنگ، ویژگی‌های فردی و سازمانی و کیفیت و کمیت قوانین و مقررات به ترتیب به عنوان مهم‌ترین عوامل در فساد اداری تأثیر دارند. زاهدی، محمد نبی و شهبازی (۱۳۸۸)، در شهر تهران به «عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری» پرداخته‌اند. تحقیق حاضر این پرسش را دنبال می‌کند که آیا عوامل کیفیت زندگی کاری، فردی، درون سازمانی و فرهنگی بر میزان فساد اداری اثرگذار است یا خیر. یافته‌های آزمون‌ها نشان می‌دهد که تمام عوامل مذکور در کاهش و جلوگیری از فساد کارکنان شاغل در نظام اداری مؤثر است. فرخ سرشت، (۱۳۸۳) «عوامل مؤثر در بروز فساد اداری به منظور ارائه الگویی جهت کاهش اثرات آن در روند توسعه جمهوری اسلامی ایران» را مورد بررسی قرار داد. با توجه به یافته‌ای تحقیق عوامل مؤثر بر فساد اداری عبارت بود از؛ وسعت دخالت‌های دولت در امور اقتصادی، وضعیت اقتصادی کارکنان دولت و جامعه، عدم حساسیت جامعه نسبت به ترویج معیارهای اخلاقی، عدم اصلاح و تغییر قوانین مالیاتی، افراط در وضع قوانین و محدود نمودن بخش خصوصی، پاسخ‌گویی کم و ناکافی بخش دولتی، ارتباط مستقیم ارباب رجوع و کارمندان، روابط خویشاوندی کارکنان با ارباب رجوع، محدودیت‌های تجاری و واردات کالا، یارانه‌های دولتی.

در خارج از کشور نیز تحقیقات گسترده ای در مورد این مسئله اجتماعی صورت گرفته است. مارکت (۲۰۱۰) در تحقیق با عنوان «دین‌داری و نگرش به فساد در دنیای جهانی شده» با چهار تیم از کشورهای انگلستان، هندوستان و نیجریه (دو تیم) به بررسی تأثیر دین‌داری بر نگرش به فساد پرداخت. در نهایت مشخص گردید افرادی که وفاداری بیشتری به دستورات مذهبی دارند، کمتر احتمال دارد که به فساد دست بزنند. همچنین نقش رهبران مذهبی در این زمینه کاملاً تایید شد. ریچیکتم و باتریک ودر^۱ (۲۰۰۱) در تحقیق دیگر با عنوان «فساد اداری و میزان وسوسه، آیا سطح دستمزدها بر فساد اداری و میزان آن تأثیر دارد؟» به بررسی فساد اداری و ارتباط آن با سطح دستمزدهای کارمندان شهری پرداخته بودند که نهایتاً نیز نتایج حاکی از وجود ارتباط معنادار بین سطح دستمزدها و میزان فساد اداری بود. ایچرو لاوازاکی و تکیو سوزوکی^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان «عوامل موثر بر فساد در کشورهای در حال گذر» به بررسی مسئله فساد اداری و عوامل موثر بر آن در اقتصادهای در حال گذار پرداخته‌اند که مهم‌ترین یافته‌های آنان عبارت است از ضعف اصلاحات ساختاری، ضعف قوانین، دموکراسی زاید. «فساد اداری چالشی برای شکل دهی دولتی مطلوب»، عنوان تحقیق است که پبلی^۳ در سال ۲۰۰۴ به انجام رسانده است و مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق که بر فساد اداری موثر است بدین قرار است: کنترل‌های نامطلوب اجتماعی، قوانین متروک شده، فزونی تقاضا، سیاست مداران کارآفرین، دیوان‌سالاری حاد، احتیاط بیش از حد، ترتیبات اداری ناقص و کنترل‌های ناکافی.

۲- مبانی و چارچوب نظری

در این قسمت ابتدا مفهوم فساد اداری مورد بررسی قرار خواهد گرفت، سپس به مرور نظریاتی پیرامون دین‌داری و فساد اداری پرداخته خواهد شد.

۲-۱- فساد اداری

ریشه فساد از فعل لاتین "Rumpere" به معنای شکستن است. بنابراین، در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود (کیانی‌منش؛ ۲۷، ۱۳۸۶). که منظور از شکسته شدن در اینجا شکسته شدن، قانون، عرف، اخلاق و در اغلب موارد مقررات دولتی است (حبیبی، ۱۳۷۵: ۳۰). غالباً در نتیجه فساد چیزی نقض می‌شود، این چیز ممکن است یک اصل، رویه یا شیوه اخلاقی یا قانونی یا مقررات اداری باشد. اگرچه تعاریف

1-Caroline Van Rijckeghem & Beatrice Weder

2-Ichiro Iwasaki&Taku Suzuki

3-Pillay, S

مختلف زیادی از فساد ارائه شده است، اما وجه مشترک تمام این تعاریف آن است که در محیط فاسد، حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان نادیده گرفته می‌شود یا حق مسلم فرد یا گروهی به آسانی پایمال، یا به ناحق به دیگری یا دیگران واگذار می‌گردد (فرچ‌پور، ۱۳۸۳: ۹). فساد اداری طبق یک تعریف اجمالی عبارت است از؛ پاداشی نامشروع که برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه تخصیص داده می‌شود (سرداری، ۱۳۸۰: ۱۳۴؛ عباس‌زادگان، ۱۳۸۳: ۱۵؛ نقوی، ۱۳۸۶: ۲۷). فساد یکی از مظاهر رفتار ضد اجتماعی است که مزایایی را خارج از قاعده و برخلاف هنجارهای اخلاقی و قانونی به مرتکبین خود می‌دهد و در مقابل قدرت بهبود شرایط زندگی سایرین را تضعیف می‌کند (ربیعی، ۱۳۸۳: ۲۹). در گذشته فساد اداری را ناشی از حرص سیری ناپذیر انسان می‌دانستند. برای مثال، فیلسوفان اسکولاستیک سده‌های میانه درباره فساد اداری این‌گونه می‌اندیشیدند. فیلسوفان دوره روشنگری جنبش فلسفی قرن هجدهم که ویژگی بارز آن عقل‌گرایی بود و نظریه‌پردازان دولت دموکراتیک در قرن نوزدهم تعریف دقیق‌تری از فساد اداری ارائه کردند: سوءاستفاده مقام اداری از وجوه عمومی به منظور افزایش درآمدش به طور غیرقانونی (صبوری، ۱۳۸۰: ۲۴۷). ساموئل هانتینگتون فساد اداری را چنین تعریف می‌کند: فساد اداری به رفتار آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که برای منافع خود ضوابط پذیرفته شده را زیر پا می‌گذارند. (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۹۰-۹۱). از دید روزا اکرم، همه دولت‌های دموکراتیک و غیردموکراتیک توزیع مزایای ارزشمند و تحمیل هزینه‌های سنگین را کنترل می‌کنند. این گونه مزایا، پاداش‌ها چنانچه به طور غیرقانونی با هدف به دست آوردن مزایای یا خودداری از پرداخت هزینه‌های به کارگران به کارگزاران پرداخت شوند، فساد به شمار می‌روند. از دید اکرم فساد نشانه‌ای از آن است که در کار اداره دولتی خللی پدید آمده است. نهادهایی که برای اداره روابط متقابل بین شهروندان و دولت ایجاد شده‌اند برای ثروتمند شدن شخص و فراهم آوردن مزایا برای افراد فاسد به کار گرفته می‌شود. (اکرم، ۱۳۸۵: ۱۵). برخی فساد اداری را آن گروه از اقدامات کارمندان و مسئولین دولت می‌دانند که اولاً به منافع عمومی^۱ لطمه بزند و ثانیاً هدف از انجام آن رساندن فایده به عامل (کارمند اقدام کننده) یا به شخصی ثالثی که عامل را برای انجام این اقدام اجیر کرده است باشد (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۷). فساد در حوزه اداری و سازمانی که در مجموع به عنوان شکلی از تخلف و انحراف معرفی شده است (Alemann, 2008:15).

بنا به تعریفی آن را هر نوع استفاده نادرست از منابع عمومی برای کسب منافع شخصی دانسته‌اند (Mbaku, 2008:427) و در تعریف دیگر فساد اداری را به عنوان انحراف از انجام وظایف رسمی در ادارات دواتی شناخته‌اند که هدف از آن نیز در نهایت رسیدن به رفاه شخصی به دلیل خویشتن پرستی

است (Lawal & Tobi, 2006:29). فساد اداری علیرغم اینکه در اکثر جوامع وجود دارد از سوی نیز می‌توان آن را محصول و نتیجه شرایط خاص فرهنگی و اجتماعی دانست (Lambsdorff, 2006; Yadav, 2005).

فساد اداری جزو «جرایم یقه سفید»، از جمله انحرافات اجتماعی و یکی از اقلام هنجارشکنی به حساب می‌آید. می‌توان انحرافات اجتماعی را به مفهوم رفتاری به حساب آورد که به طریقی با انتظارات مشترک اعضای جامعه سازگاری ندارد و بیشتر افراد آن را ناپسند و نادرست می‌دانند. انحراف رفتاری در واقع منجر به شکسته شدن و یا زیر پا گذاشته شدن هنجارها و ارزش‌های می‌شود که اکثریت افراد جامعه آن را قبول داشته و به آن احترام می‌گذارند (Mann, 1983, p:5).

تخطی از هنجارها، طیف وسیعی دارد؛ چنان که در سطح کلان جامعه با اتلاف و قصور و بی‌نظمی و لاًبالی‌گری تداعی می‌شود و در سطح میانه جامعه به نظامی‌گری و ناامنی و بی‌تخصصی و ناآگاهی تعبیر می‌گردد و در سطح خرد جامعه سر از بیماری و بزه و جرم و گناه در می‌آورد (محمدی اصل؛ ۱۳۸۵:۱۳). بررسی زمینه‌ها و عوامل وقوع انحرافات اجتماعی از مسائل مهم است که جامعه‌شناسان و دیگر اندیشمندان مسائل انسانی، اهتمام خاصی به آن نشان داده‌اند. تلاش آنها در حوزه‌های مختلف نظری و میدانی جهت تبیین کج روی مجموعه‌ای از نظریه‌های محیطی، فرهنگ و حتی ایدئولوژیکی بوده‌اند. این قبیل کندو کاوها، بیانگر علاقه فطری جامعه انسانی برای رسیدن به یک زندگی بهنجار، سالم و به دور از کج‌روی‌ها است (آقاجانی؛ ۱۳۸۵:۲). از پیدایش نخستین گروه‌های منسجم اجتماعی در قالب جامعه تاکنون شاهد وجود انحرافات اجتماعی بودیم ولی شکل و انواع آن تحت تأثیر پیچیده و متنوع شدن نظام‌های اجتماعی تغییر و تحول داشته است که یکی از مهم‌ترین جلوه‌های انحرافات اجتماعی مدرن فسادهای بوروکراتیک و اداری است.

حال، پس از آنکه مفهوم فساد اداری کمی روشن شد، نوبت به چارچوب نظری می‌رسد. ما در این تحقیق فساد اداری، به عنوان یک انحراف اجتماعی قلمداد شده است؛ با این پیش‌فرض سراغ نظریات مربوط به تأثیر دین‌داری در کاهش انحرافات خواهیم رفت.

در سال‌های اخیر دین به عنوان یکی از عمده‌ترین متغیرهای مؤثر بر رفتار و حالات روانی افراد مورد توجه بسیاری از متخصصین علوم رفتاری قرار گرفته است تا جایی که برخی دین را عامل اساسی در بهداشت فردی و اجتماعی معرفی کرده‌اند (سهرابی و سامانی، ۱۳۸۰). به نظر می‌رسد ادیان و مذاهب، آموزه‌هایی به پیروانشان ارائه می‌کنند که با توجه به میزان تعهد و عمل به این آموزه‌ها آنان می‌توانند در کاهش یا افزایش فشار زایی رویدادهای زندگی و اثرات روان‌شناختی آنها نقش داشته باشند. گفته می‌شود که ادیان و مذاهب مختلف از طریق مختلفی تأثیرگذار خواهند بود در این رابطه عمدتاً به اصل

حمایت‌های اجتماعی و القاء معنی و امیدواری تأکید می‌شود (بیرشک و همکاران، ۱۳۸۰). اهمیت دین و باورها و نهادهای دینی بر انسان و زندگی فردی و اجتماعی او کاملاً آشکار است. دین به شکل‌های مختلف در هر فرهنگی وجود دارد و معمولاً نقش اصلی و اغلب محوری را در زندگی افراد بازی می‌کند. موضوع انحرافات اجتماعی از موضوعات مهمی است که همواره هم ذهن کارگزاران سیاست و تعلیم و تربیت را به خود مشغول داشته و هم توجه جدی جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی را برانگیخته است. گرایش مطالعاتی آسیب‌شناسی اجتماعی عهده دار کند و کاو در همین موضوع است. دین سنگ بنای سامان اجتماعی است و منبعی برای ارزش‌های اجتماعی است و بر گزینش‌های فردی و بسیاری از زمینه‌های زندگی روزمره تأثیر می‌گذارد و همچنین به عنوان تجلی روح جمعی و عامل همبستگی و یکپارچگی جامعه محسوب می‌شود. دین ارزش‌ها را می‌آفریند و هنجارها را شکل می‌دهد، به ارزش‌های ثابت اخلاقی قداست می‌بخشد، زندگی انسان از آن معنی می‌گیرد و راهنمای مؤثری برای هدایت و سعادت انسان در دنیا و آخرت است. دین کارکردهای مختلفی را برای جامعه و فرد به انجام می‌رساند. دین برای جامعه معنایی از اجتماع و اجماع را به وجود می‌آورد و آن را تحکیم می‌بخشد. رفتارهای ضد اجتماعی را منع نموده و راه‌هایی را برای انسجام دوباره متخلفین پیشنهاد می‌کند (تنهایی، ۱۳۹۰: ۵). به عقیده دورکیم دین عامل همبستگی و ثبات اجتماعی و پایداری جامعه و مظهر قدرت جامعه است و نقش مثبت دین در حل و فصل مشکلات اجتماعی، در ایجاد یگانگی و در معنویت که در جامعه به وجود می‌آید، نیز سخت اهمیت دارد. به علاوه دین موجب ثبات، استمرار و پایداری جامعه می‌شود (دورکیم، ۱۳۸۳).

رابرتسون اسمیت یکی از روانشناسان کارکردگرا معتقد است دین را نباید وسیله‌ای برای تکریم و نجات ارواح تلقی کرد، بلکه باید آن را طریقه‌ای در صیانت و رفاه جامعه قلمداد نمود. ادیان باستانی جزئی از نظم عمومی اجتماعی خویش بودند که خدا و بشر را توأم در بر می‌گرفتند. وی مذهب را تنها یک ترس مبهم و فرزند هراس و وحشت نمی‌داند بلکه آن را حافظ مقررات، نوامیس و نظم اخلاقی جامعه نیز می‌داند و آنچه برای او مهم است عملکردهای دین است و نه باورداشتها. به استدلال او عملکردهای دینی مانند تشریفات و مناسک اهمیتی بنیادی دارند و برای شناخت دین نخست باید شیوه‌های مردم را تحلیل کرد و نه باورداشتهای آنها را. به طور کلی به ادعای رابرتسون دین دو کارکرد عمده دارد: یکی تنظیم‌کننده و دیگری برانگیزاننده؛ تنظیم‌کننده رفتار فردی برای خیر همگان و یا به سخن دیگر برای گروه و برانگیزاننده احساس مشترک جهت وحدت اجتماعی که از طریق مناسک مذهبی انجام می‌شود (همیلتون، ۱۳۸۸: ۱۷۰).

رادکلیف براون نیز همانند رابرتسون بر این عقیده است که عملکردهای مذهبی از باورداشتهای دینی اهمیت بیشتری دارند. به همین دلیل است که وی با این قضیه کاری ندارد که آیا باورداشتهای حقیقت دارند یا خیر. به نظر او باورداشتهای واقعاً اهمیتی نداشته و تنها آنچه مردم در عمل انجام می‌دهند، اهمیت اساسی دارد. از این رو به نظر براون، باورداشتهای، دلیل تراشی‌ها و توجیه‌های مناسک‌اند و می‌توان گفت که مناسک بیان نمادین و تنظیم شده‌ی برخی احساسات‌اند. پس می‌توان نشان داد که مناسک کارکردهای اجتماعی خاصی دارند که ضمن تنظیم و حفظ احساساتی که بنای ساختمان جامعه را تشکیل می‌دهند، آن را از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند (همیلتون، ۱۳۸۸: ۱۹۹).

با جمع‌بندی نظریات مذکور، می‌توان نتیجه گرفت که دین در جامعه امری مفید و کارکردی است که نظم اجتماعی را رقم خواهد زد و همبستگی اجتماعی را بین افراد ایجاد خواهد نمود. یکی از عمده‌ترین تأکیدات دین، پایبندی به اخلاق می‌باشد و از آنجایی که فساد اداری امری غیر اخلاقی محسوب می‌شود، به نظر می‌رسد افرادی که دین‌دار تر هستند، خود را ملزم به رفتار در چارچوب دستورات دین می‌دانند و به همین خاطر گرایش منفی‌تری نسبت به فساد اداری دارند.

۳- فرضیات تحقیق

۳-۱- فرضیه اصلی

به نظر می‌رسد بین نگرش دانشجویان به فساد اداری و دین داری رابطه معناداری وجود دارد.

۳-۲- فرضیه فرعی

به نظر می‌رسد بین نگرش به فساد اداری و بعد اعتقادی دین داری رابطه معناداری وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین نگرش به فساد اداری و بعد مناسکی دین داری رابطه معناداری وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین نگرش به فساد اداری و بعد پیامدی دین داری رابطه معناداری وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین نگرش به فساد اداری و متغیرهای زمینه‌ای رابطه معناداری وجود دارد.

۴- روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با روش کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش به انجام رسیده است. ابتدا مصاحبه‌های اکتشافی از تعدادی از دانشجویان به عمل آمد و در ادامه با توجه به حجم جامعه آماری از ابزار پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده گردید. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق، دانشجویان شاغل به

تحصیلی در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ دانشگاه شهید باهنر کرمان می‌باشد که تعداد آنها جمعاً برابر ۱۵۲۱۵ نفر می‌باشد، در این تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای سیستماتیک با در نظر گرفتن سهمیه گروه-های مختلف تحصیلی در دانشگاه و با استفاده از فرمول کوکران در سطح معناداری ۹۵ درصد و خطای نمونه‌گیری ۵٪ یک نمونه ۴۰۶ نفری انتخاب گردید.

۴- اعتبار و پایایی

در ابتدا برای سنجش میزان پایایی پرسشنامه آن را در اختیار ۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان قرار دادیم که بعد از جمع‌آوری اطلاعات آنان مشخص شد که در همه متغیرها اعم از مستقل و وابسته پایایی بالایی مشاهده می‌شود (آلفای کرونباخ بیشتر از ۰/۶۰). نمونه پایایی متغیرها در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱: آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق

نوع متغیر	مفهوم	مؤلفه‌ها	تعداد گویه	آلفای کرونباخ
وابسته	نگرش به فساد اداری	شناختی	۱۱ گویه	۷۸ درصد
		احساسی	۶ گویه	۹۳ درصد
		رفتاری	۶ گویه	۹۳ درصد
مستقل	دین‌داری	اعتقادی	۹ گویه	۸۷ درصد
		مناسکی	۸ گویه	۹۰ درصد
		پیامدی	۶ گویه	۸۹ درصد

برای سنجش روایی پرسشنامه ابتدا پرسشنامه اعتبار تنظیم و در اختیار تعدادی از صاحب‌نظران قرار گرفت و پس از استخراج نظرات ایشان پرسشنامه، اصلاح نهایی گردید. همچنین برای سنجش روایی متغیر وابسته، از اعتبار سازه استفاده شد. اعتبار سازه با رابطه برقرار کردن بین وسیله اندازه‌گیری و چارچوب کلی نظری جهت تعیین این نکته که تا چه حد وسیله اندازه‌گیری مفاهیم و پیش‌فرض‌های نظریه به کار گرفته شده را منعکس می‌کند، سروکار دارد.

۵- تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

۵-۱- متغیر وابسته

نگرش به فساد اداری به عنوان متغیر وابسته در این تحقیق قلمداد می‌شود که بر اساس دیدگاه نظری نگرش نظامی بادوام است که شامل یک عنصر شناختی، احساسی و یک تمایل به عمل است. مؤلفه عاطفی شامل هیجان‌ات و عاطفه فرد نسبت به موضوع خصوصاً ارزیابی‌های مثبت و منفی است. مؤلفه رفتاری چگونگی تمایل به عمل فرد در راستای موضوع را شامل می‌گردد.

مؤلف شناختی نیز شامل افکاری است که فرد در مورد آن موضوع نگرش خاص دارد شامل: دانش و اطلاعات و حقایق (تیلور، پف و سرز، ۲۰۰۳) و فساد اداری نیز هر نوع استفاده نادرست از منابع عمومی و دولتی است جهت کسب منافع شخصی و فردی دانسته‌اند (مبک، ۲۰۰۸، ۴۲۷). در بخش عملیاتی نگرش به فساد اداری ابتدا فساد اداری از ترکیب شش بعد؛ "اختلاس"، "تقلب اداری"، "رشوه"، "پارتی بازی"، "سوء استفاده از موقعیت شغلی" و "تبارگرایی" تشکیل گردید، در گام بعدی با توجه به دیدگاه نظری در تعریف نگرش، سه بعد اصلی تشکیل دهنده مفهوم نگرش (شناختی، عاطفی، تمایل به رفتار) با توجه به شاخص‌های تشکیل دهنده فساد اداری آزمون گردید؛ بدین صورت که در ابتدا با توجه به سؤالات باز و اکتشافی اطلاعات و دانسته‌های علمی و دقیق پاسخگویان پیرامون شش بعد فساد اداری در قالب سه سطح اطلاعات بالا، متوسط و پایین بررسی گردید تا بعد شناختی مفهوم نگرش نسبت به مصادیق فساد اداری مشخص گردد، در گام بعدی احساسات پاسخگویان در سه بعد مثبت (دوست داشتن)، خنثی (بی‌طرفانه) و منفی (تنفر و انزجار) در قبال انجام شش بعد فساد اداری از سوی کارمندان دولت بررسی شد و در نهایت نیز عنصر تمایل به عمل نگرش، پیرامون فساد اداری از طریق این سؤال که در صورت به وجود آمدن شرایط و بستر لازم (صاحب سمت و شغل اداری شدن) برای انجام هر یک از ابعاد فساد اداری عکس‌العمل دانشجویان به عنوان گردانندگان بالقوه نظام‌های اداری در قالب سه گونه پاسخ (مطمئنم که هرگز آن عمل را انجام نمی‌دهم، تردید دارم که آن را انجام ندهم، مطمئنم که در صورت به وجود آمدن شرایط آن را انجام خواهم داد).

جدول ۲: عملیاتی کردن متغیر وابسته

سطح سنجش	تعریف عملیاتی	تعریف مفهومی	پایه نظری	
			پایه نظری	پایه نظری
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات پاسخگو از اختلاس (شناختی)	برداشت یا سوء	پایه نظری	پایه نظری
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)	استفاده از منابع دولتی توسط اشخاصی که	پایه نظری	پایه نظری

ترتیبی	تمایل پاسخگو به انجام اختلاس در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)	مدیریت این منابع به آن‌ها سپرده شده است.	
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات پاسخگو از تقلب اداری (شناختی)	تقلب، دست‌کاری یا ایجاد اختلال در اطلاعات، حقایق و امور کارشناسی از سوی افرادی که از اختیارات دولتی برخوردارند و در پی کسب منافع خصوص هستند.	تقلب اداری
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)		
ترتیبی	تمایل پاسخگو به انجام تقلب اداری در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)		
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات پاسخگو از رشوه (شناختی)	پرداخت پاداش به شکل مالی و غیرمالی به مأمورین دولت جهت انجام یا خودداری از انجام کاری معین	رشوه
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)		
ترتیبی	تمایل پاسخگو به اخذ رشوه در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)		
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات فرد از پارتی بازی	استفاده از قدرت شغلی جهت رسانده منفعت به دوستان، نزدیکان، هم‌فکران و هم‌خطان خود و تبعیض ناعادلانه قائل شدن	پارتی بازی
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)		
ترتیبی	تمایل پاسخگو به پارتی بازی در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)		
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات پاسخگو از سوء استفاده از موقعیت شغلی (شناختی)	فرآیندی که در آن بعضی صاحب منصبان به طور سازمان یافته از سمت	سوء
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)		

ترتیبی	تمایل پاسخگو به سوءاستفاده از موقعیت شغلی خود در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)	خود برای تعمیم، تضمین و گسترش منافع شخصی استفاده می‌کنند.	۴۱ ۴۲ ۴۳
ترتیبی	آگاهی و اطلاعات پاسخگو از تبار گرای و قوم سالاری اداری (شناختی)	شکل خاصی از اعمال تبعیض ناروا است که در آن صاحب منصب	
ترتیبی	احساس پاسخگو از انجام چنین رفتاری از سوی کارمندان دولت (عاطفی)	اعضای خانواده و خویشان خود را بر دیگران ترجیح می‌دهد.	
ترتیبی	تمایل پاسخگو به اولویت دادن به اعضای خانواده و خویشان به دیگران در صورت صاحب سیمت دولتی شدن در آینده (تمایل به رفتار)		

۵-۲- متغیر مستقل

«دین‌داری» یا تدین عبارت است از التزام فرد به دین مورد قبول خویش، این التزام در مجموعه‌ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی و جمعی که حول خداوند و رابطه ایمانی با او دور می‌زند سامان می‌یابد (طالبیان، ۱۳۸۴).

«دین‌دار» کسی است که با آگاهی به اصول و شعائر یک مذهب در نظر و عمل پیروی آن دین را اتخاذ می‌کند به نحوی که این پیروی بر زندگی اجتماعی و غیر دینی او تأثیر می‌گذارد (انوری، ۱۳۷۳، ۱۵۶). به نظر گلاک و استارک (۱۹۶۵)، همه ادیان دنیا به رغم تفاوت‌هایی که در جزئیات دارند، عرصه‌های مشترکی دارند که دین‌داری در آنجا متجلی می‌شود. گلاک و استارک به الگوی چند بعدی بودن دین‌داری توجه کرده و سعی در عملیاتی کردن این ابعاد در قالب شاخص‌های زیر نموده‌اند (حشمت یغمایی، ۱۳۸۰ و افشان، ۱۳۸۵). تحقیق حاضر نیز مبنای عملیاتی کردن مفهوم دین‌داری را بر اساس الگوی گلاک و استارک در قالب جدول زیر قرار داده است.

جدول ۳: تعریف عملیاتی متغیر مستقل

متغیر	ابعاد	تعریف مفهومی	تعریف عملیاتی	سطح سنجش
۴۱ ۴۲ ۴۳	اعتقادی (باورهای دینی)	عبارت است از باورهای که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آن‌ها اعتقاد داشته باشند	اعتقاد به خداوند و پیامبر خدا و قرآن به عنوان کتاب الهی	ترتیبی
			اعتقاد به معاد و روز جزا	ترتیبی
			اعتقاد به خواندن نمازهای روزانه	ترتیبی
			اعتقاد به روزه گرفتن در ماه رمضان	ترتیبی

ترتیبی	اعتقاد به جهاد علیه دشمن خارجی در صورت تجاوز	عبارت است از اعمال دینی مشخصی همچون عبادت، نماز، روزه گرفتن، شرکت در آیین‌های مذهبی و ...	مناسکی (اعمال دینی)
ترتیبی	اعتقاد به ادای خمس و زکات		
ترتیبی	اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر		
ترتیبی	اعتقاد به رعایت حجاب		
ترتیبی	خواندن نمازهای یومیه		
ترتیبی	به جا آوردن روزه در ماه رمضان		
ترتیبی	تلاوت قرآن در روز		
ترتیبی	شرکت در مراسم‌ها مذهبی		
ترتیبی	شرکت در نماز جمعه		
ترتیبی	حفظ حجاب و به جا آوردن شئون اسلامی		
ترتیبی	بجا آوردن امر به معروف و نهی از منکر در صورت مشاهده		
ترتیبی	تأثیر مذهب بر زندگی روزمره شخص		
ترتیبی	دخالت مذهب در تصمیم‌گیری‌های روزمره		
ترتیبی	مذهبی بار آوردن فرزندان در آینده		
ترتیبی	اعتقاد به مذهبی شدن دانشگاه		
ترتیبی	اعتقاد به نصب افراد متعهد در رأس امور کشور و دانشگاه		
ترتیبی	اعتقاد به لزوم مذهب برای رسیدن به جامعه ای مطلوب		

۶- یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج حاصله از مجموع ۴۰۶ نفر نمونه مورد بررسی ۱۵۵ نفر مرد و ۲۵۱ نفر زن بودند. از این میان ۳۶۲ نفر مجرد و ۴۴ نفر را نیز متأهل بودند. از میان مجموع ۴۰۶ نفر پاسخگویان این تحقیق بیشترین فراوانی سنی مربوط به ۲۱ سال است که ۲۲/۲ یعنی معادل ۹۰ نفر از مجموع پاسخگویان را به خود اختصاص داده است و همچنین کمترین بازه سنی شناسایی شده در این پژوهش نیز اشتراکاً مربوط می‌شد به ۳۱ و ۳۲ سال که هر کدام تنها یک نفر از جمع کل را تشکیل داده بودند. از مجموع دانشجویانی که در نمونه مورد بررسی حضور داشتند ۳۰ نفر مربوط به دانشکده ریاضی و علوم کامپیوتر، کشاورزی ۶۴ نفر، فنی و مهندسی ۱۰۳ نفر، دامپزشکی ۱۱ نفر، علوم پایه ۵۰ نفر ادبیات ۷۸ نفر، تربیت بدنی ۱۱ نفر، اقتصاد ۲۹ نفر و نهایت دانشکده هنر با ۳۰ نفر نمونه مورد بررسی را تشکیل داده بودند. از این میان ۱۰ نفر را دانشجویان دوره دکتری، ۳۰۹ نفر را دانشجویان دوره کارشناسی، ۸۴ نفر را دانشجویان دوره کارشناسی ارشد و ۳ نفر را دانشجویان دوره کاردانی تشکیل داده بودند. در مورد توصیف متغیر وابسته نگرش به فساد اداری بعد از ترکیب سه بعد شناختی، عاطفی و تمایل به رفتار مفهوم "نگرش" نسبت به شش شاخصه "فساد اداری" (اختلاس، تقلب اداری، رشوه، پارتی بازی، سوء استفاده از موقعیت شغلی،

تبارگرایی) در نهایت شاخص نگرش به فساد اداری از ترکیب ۲۳ سؤال اصلی شکل گرفت، در حالت جزئی وضعیت پاسخگویان نسبت به سه بعد مفهوم "نگرش" نسبت به شش شاخص "فساد اداری" بدین شرح است: پیرامون بعد «شناختی» نگرش به فساد اداری ۵۰.۲۴٪ (۲۰۴ نفر) وضعیت آگاهی و اطلاعات دقیق و علمی آن‌ها از شاخص‌های تشکیل دهنده فساد اداری در حالت پایین گزارش شده است، ۲۶.۱۱٪ (۱۰۶ نفر) اطلاعات بالا و قابل قبولی از شاخص‌های فساد اداری داشته‌اند و ۲۳.۶۵٪ (۹۶ نفر) نیز سطح اطلاعاتی متوسط. را به خود اختصاص داده بودند. در مورد بعد «عاطفی احساسی» نگرش به فساد اداری ۶۳.۰۵٪ (۲۵۶ نفر) احساس منفی نسبت به انجام شاخص‌های فساد اداری از سوی کارمندان دولت دارند، ۲۴.۶۳٪ (۱۰۰ نفر) احساس خنثی و بی‌طرفانه ای اتخاذ کرده‌اند و ۱۲.۳۲٪ (۵۰ نفر) نیز احساس مثبتی از انجام شاخص‌های فساد اداری از سوی کارمندان دولت گزارش داده‌اند. و نهایتاً نیز پیرامون بعد «تمایل به رفتار»؛ ۴۱.۸۷٪ (۱۷۰ نفر) کاملاً مطمئن هستند که در صورت به وجود آمدن شرایط شغلی در آینده، مصادیق فساد اداری را به هیچ وجه انجام نخواهند داد، ۴۱.۸۷٪ (۱۷۰ نفر) مرددند که آیا در آینده دچار فساد اداری خواهند شد یا خیر و نهایتاً نیز ۱۶.۲۶٪ (۶۶ نفر) معتقدند در صورت شکل گیری بستر لازم شاخص‌های فساد اداری را انجام داده و مرتکب فساد اداری می‌شوند. در حالت جزئی این بعد از نگرش به فساد اداری نیز از میان ۴۰۶ پاسخگوی حضور داشته در این پیمایش بیشترین تمایل برای انجام شش مؤلفه فساد اداری در صورت به وجود آمدن شرایط لازم مربوط به پارتی بازی در شغل آینده است، چنانچه در این مورد ۲۵.۱ از پاسخگویان در این مورد ابراز داشته‌اند که کاملاً مطمئن هستند که اگر در آینده شرایط برای آن‌ها ممکن گردد در شغل اداری خود پارتی بازی خواهند کرد، و تنها ۳۱.۵ از پاسخگویان کاملاً اطمینان دارند که هرگز در شغل اداری آینده خود پارتی بازی نخواهند کرد. از سوی دیگر نیز کمترین تمایل به انجام مصادیق فساد اداری مربوط به سوء استفاده از شغل اداری است چنانچه ۶۲.۳ از پاسخگویان اطمینان دارند که هرگز در آینده از شغل اداری خود سوء استفاده نخواهند کرد. و تنها ۴.۹ معتقدند که در آینده این عمل را انجام خواهند داد. در ادامه بعد از جمع آوری داده‌ها و کدگذاری مجدد، شاخص نگرش به فساد اداری به سه بعد نگرش مثبت (گرایش به فساد اداری)، خنثی (مردد نسبت به انجام عمل) و منفی (تنفر و انزجار از فساد اداری) تقسیم گردید به فساد اداری و نهایتاً نیز نتایج توصیفی در حالت کلی حاکی از این موضوع بود که بیشترین فراوانی داده‌ها در بخش نگرش خنثی متمرکز است ۵۱.۹۷ (۲۱۱ نفر) که این امر نشان دهنده این است که پاسخگو حالتی بینابین و خنثی از بار مثبت یا منفی اتخاذ کرده و به بیانی بهتر موضع اتخاذی در این حالت از سوی پاسخگو موضعی قطعی و مطمئن نیست و هر آینه تحت شرایط خاصی این امکان می‌رود که میل به مثبت یا منفی داشته باشد. در

قسمت دوم نیز نگرش منفی به فساد اداری با ۳۳ از کل پاسخگویان معادل ۱۳۴ نفر قرار دارد به عبارتی دیگر از کل نمونه ۴۰۶ پاسخگوی ما تنها ۳۳ موضعی کاملاً منفی و خصمانه نسبت به این پدیده اتخاذ کرده‌اند و نهایتاً نیز ۱۵۲ (۶۱ نفر) نیز دارای نگرش مثبت به فساد اداری‌اند و به بیانی بهتر موضع اتخاذ شده از سوی آن‌ها گویای این واقعیت است که آنها نه تنها نسبت به این پدیده جهت‌گیری منفی ندارند بلکه بلعکس نگرش آن‌ها به فساد اداری مثبت و مطلوب پنداشته شده است. در مورد متغیر مستقل تحقیق نیز نتایج به صورت مجزا و مجموع به شکل زیر قابل بیان است.

جدول ۴: توصیفی بعد اعتقادی دین‌داری

ردیف	سوالات بعد اعتقادی	ردیف	نفر	کدام	نفر	ردیف	نفر	تجزیه از معیار
۱	چقدر به خداوند و پیامبر خدا و قرآن به عنوان کتاب الهی اعتقاد دارید.	۷۰/۸	۲۵	۲/۸	۰/۴	۱	۴/۶۴	۰/۶۵
۲	چقدر به معاد و روز جزا اعتقاد دارید.	۶۱/۳	۳۲/۱	۵/۴	۰/۷	۰/۵	۴/۵۳	۰/۶۸
۳	چقدر به خواندن نمازهای روزانه اعتقاد دارید.	۴۹/۲	۲۸/۷	۱۷/۳	۲/۵	۲/۵	۴/۴۰	۰/۹۱
۴	چقدر به روزه گرفتن در ماه رمضان اعتقاد دارید.	۶۹/۴	۱/۱۱	۱۲/۱	۴/۳	۳/۱	۴۱/۱	۰/۹۲
۵	چقدر به جهاد علیه دشمن خارجی در صورت تجاوز اعتقاد دارید.	۵۱/۳	۳۲/۱	۱۵/۴	۰/۷	۰/۵	۴/۵۳	۰/۶۷
۶	چقدر به ادای خمس و زکات اعتقاد دارید.	۳۰/۹	۳۲/۸	۳۳/۲	۱۲/۱	۱/۱	۴/۲۹	۰/۸۸
۷	چقدر به امر به معروف و نهی از منکر اعتقاد دارید.	۳۳/۶	۰/۳۰	۱۵/۹	۰/۲۷	۰/۹	۴/۵۴	۰/۶۹
۸	چقدر به رعایت حجاب اعتقاد دارید.	۲۹/۵	۲۱/۱	۱/۱	۱۴/۳	۱۳/۱	۵/۱۵	۵۹/۱

همان طور که در جدول فوق نیز مشاهده می شود، از بین سؤالاتی که بعد اعتقادی را سنجش می کند، بیشترین شاخص اعتقادی مربوط می شود به سؤال اول و کمترین دیدگاه اعتقادی را رعایت حجاب به خود اختصاص داده است.

جدول ۵: توصیفی بعد مناسکی

ردیف	سؤالات بعد مناسکی	پاسخ زیاد	ردیف	پاسخ کم	تعداد پاسخ	میانگین	انحراف استاندارد
۱	به چه میزان نمازهای یومیه خود را دنبال می کنید	۳۵/۳	۲۲/۱	۲۴/۲	۷/۹	۱۰/۲	۲/۳۶
۲	چقدر در ماه رمضان روزه های خود را ادا می کنید	۱۶/۱	۱۷/۳	۲۵/۱	۲/۸	۳۸/۷	۴/۲۲
۳	در طول روز چقدر قرآن تلاوت می کنید	۸/۴	۲۰/۳	۰/۳۹	۱۶/۴	۱۵/۹	۳/۱۱
۴	چقدر در مراسمات مذهبی مثل عزاداری ها شرکت می کنید	۳۸/۴	۲۱/۳	۲۰/۲	۱۴/۳	۰/۷	۲/۳۳
۵	چقدر در نمازهای جمعه شرکت می کنید	۶/۲	۸/۷	۱۲/۱	۲۶/۶	۴۶/۵	۴/۲۰
۶	چقدر در حفظ حجاب و به جا آوردن شئون اسلامی خود می کوشید	۱۲/۱	۱۴/۵	۳۲/۱	۲۸/۱	۱۳/۴	۳/۱۷
۷	به چه میزان در بجا آوردن امر به معروف و نهی از منکر در صورت مشاهده خود را مسؤول می دانید	۶/۲	۸/۷	۱۲/۱	۲۶/۶	۴۶/۵	۲/۰۲

همان طور که در جدول فوق نیز مشاهده می شود، از بین سؤالاتی که بعد مناسکی را سنجش می کند، بیشترین شاخص رفتاری مربوط می شود به سؤال اول و کمترین دیدگاه رفتاری را گرفتن روزه در ماه رمضان به خود اختصاص داده است.

جدول ۶: توصیفی بعد پیامدی

ردیف	سؤالات بعد پیامدی	پاسخ زیاد	پاسخ کم	تفاوت نسبتی	ع	تفاوت نسبتی	تفاوت نسبتی	تفاوت نسبتی
۱	چقدر باورهای اسلامی در زندگی روزمره شما تأثیرگذار است	۵۷/۹	۱۸/۸	۷/۴	۸/۸	۰/۷	۱/۸۸	۱/۲۵
۲	چقدر در تصمیم‌گیری‌های روزمره‌تان بر اساس باورهای اسلامی عمل می‌کنید	۳۸/۲	۳۷/۲	۱۰/۸	۵/۲	۷/۷	۳/۹۲	۱/۲۱
۳	سعی می‌کنم تا در آینده فرزندانم را بر اساس تعالیم اسلامی پرورش دهم	۳۸/۶	۲۹/۶	۱۵/۲	۹/۱	۷/۱	۱/۲۳	۱/۲۴
۴	از نظر من دانشگاه باید بر اساس تعالیم اسلامی استوار باشد	۱۹/۶	۲۵/۵	۱۷/۵	۱۸/۹	۱۸/۳	۲/۰۱	۱/۴۰
۵	از نظر من باید همیشه افراد متعهد در رأس امور کشور و دانشگاه‌ها باشند	۴۸/۱	۳۸/۱	۲۱/۹	۵/۱	۸/۸	۳/۹۱	۱/۲۲
۶	از نظر من مذهب اسلام برای رسیدن به جامعه‌ای مطلوب ضروری است	۳۶/۸	۳۵/۱	۱۶	۷/۳	۴/۹	۳/۹۱	۱/۱۲

با توجه به داده‌های جدول بالا نتایج حاکی از آن است که از بین سؤالاتی که بعد پیامدی دین‌داری را سنجش می‌کند بیشترین دیدگاه پیامدی مربوط می‌شود به سؤال اول (چقدر باورهای اسلامی در زندگی روزمره شما تأثیرگذار است) و کمترین دیدگاه پیامدی مربوط به سؤال چهار (از نظر من دانشگاه باید بر اساس تعالیم اسلامی استوار باشد).

در مجموع نیز شاخص دین‌داری پاسخگویان با ۳۳.۷۴ (۱۳۷ نفر) در حد بالا، ۴۳.۶۰ (۱۷۷ نفر) در حد متوسط و نهایتاً ۹۲ نفر معادل ۲۲.۶۶ شاخص دین‌داری آنان در حد پایین ارزیابی شد.

۷- آزمون فرضیات

همان‌طور که جدول زیر نیز گویای آن است بر اساس نتایج بدست آمده بین متغیر نگرش به فساد اداری و سرمایه اجتماعی تحقیق رابطه‌ای معکوس نسبتاً قوی برقرار است، همچنین این رابطه برای شاخص‌های اجتماعی تشکیل دهنده مفهوم سرمایه اجتماعی نیز برقرار است، بدین توضیح که با افزایش

متغیر سرمایه اجتماعی در حالت کلی و شاخص‌های آن در حالت جزئی، نگرش به فساد اداری میل به منفی شدن (انزجار و تنفر از فساد اداری) دارد و با کاهش آن شاخص نگرش به فساد اداری میل به مثبت شدن (گرایش به فساد اداری) می‌گذارد از سوی دیگر نیز سطح معناداری بدست آمده (کمتر از ۵٪) گویای آن است که از لحاظ آماری نیز رابطه بدست آمده معناداری است. همچنین نتایج بدست آمده در مورد متغیرهای زمینه‌ای؛ سن، جنس، وضعیت تأهل و انواع دانشکده‌های تحصیلی نیز گویای آن است که تنها بین جنسیت و وضعیت تأهل با متغیر وابسته رابطه‌ای معنادار برقرار است بدین توضیح که میانگین نمرات کسب شده در مورد نگرش به فساد اداری در بین مردان و متأهلان بالاتر از زنان و مجردان است.

جدول ۷: خلاصه همبستگی بین متغیر وابسته با متغیر مستقل و زمینه ای تحقیق

نتیجه آزمون	سطح معناداری	ضریب همبستگی	نوع آزمون	متغیر مستقل	متغیر وابسته
تأیید فرضیه	۰/۰۰۰	- ۰/۵۹	پیرسون	دین‌داری	نگرش به فساد اداری
تأیید فرضیه	۰/۰۰۰	- ۰/۴۵	پیرسون	بعد اعتقادی	
تأیید فرضیه	۰/۰۰۲	- ۰/۴۹	پیرسون	بعد مناسکی	
تأیید فرضیه	۰/۰۰۰	- ۰/۴۱	پیرسون	بعد پیامدی	
رد فرضیه	۰/۶۹۸	۰/۰۱۹	پیرسون	سن	
تأیید فرضیه	۰/۰۰۰	- ۸/۵۹۷	آزمون T	جنسیت	
تأیید فرضیه	۰/۰۰۱	- ۰/۴۰۳۳	آزمون T	وضعیت تأهل	
رد فرضیه	۰/۹۵۵	۰/۳۹۷	Anova	انواع دانشکده‌ها	

۸- بحث و نتیجه‌گیری

در حالت کلی هدف از این پژوهش سنجش نگرش دانشجویان به عنوان تنها نیروی بالقوه جهت تغذیه مشاغل اداری و سازمانی نسبت به مسأله فساد اداری بود. در تحقیق مزبور مبانی نظری مدعی این امر است که هرچقدر شاخص نگرش به فساد اداری میل به منفی شدن داشته باشد احتمال بیشتری وجود دارد در آینده نیز پاسخگویان در صورت به وجود آمدن شرایط لازم مرتکب فساد اداری نشوند و در حالت عکس قضیه نیز با مثبت شدن این شاخص تمایل به این عمل از سوی پاسخگویان در آینده محتمل‌تر خواهد بود و پاسخگویان گرایش بیشتری دارند تا در صورت شکل‌گیری بستر لازم، شاخص‌های نشان‌دهنده فساد اداری را از خود به نمایش بگذارند. بعد از گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل، نتایج بدست آمده حاکی از آن بود که نگرش دانشجویان به فساد اداری به عنوان متغیر وابسته در

حالت کلی نسبت به این پدیده در حالت خنثی و بی‌طرفانه است ۵۱.۹۷ (۲۱۱ نفر)، و تنها ۳۳ از کل پاسخگویان نسبت به این پدیده نگرش منفی دارند (۱۳۴ نفر) که این امر خود می‌تواند به عنوان زنگ خطری برای مسئولان اجرایی کشور در نظر گرفته شود؛ بدین توضیح که در یک نمونه ۴۰۶ نفری از تنها قشری که قابلیت کسب مشاغل اداری را دارند تنها به ۱۳۴ نفر (۳۳) می‌توان امیدوار بود که در آینده مرتکب فساد اداری نشود. در واقع حتی اگر وضعیت پاسخگویانی که نگرشی خنثی و بی‌طرفانه را اتخاذ کرده‌اند کنار بگذاریم با وجود این همچنان ۱۵.۲ (۶۱ نفر) از پاسخگویان دارای نگرش مثبت به فساد اداری‌اند (گرایش به انجام این عمل) که انجام اعمال نامشروعی که هنوز شرایطش برای آن‌ها شکل نگرفته، خود در بردارنده هزینه‌های بالایی برای مسئولان اجرای نظام اجتماعی است. پیرامون دین‌داری به عنوان متغیر مستقل نیز اطلاعات تحقیق گویای آن بود که پاسخگویان هم به لحاظ کلی و هم از شاخص‌های جزئی تشکیل دهنده دین‌داری در وضعیت متوسط و متوسط به بالا به سر می‌برند که حتی وجود این شرایط نیز در کنار وضعیت نامطلوب نگرش به فساد اداری می‌تواند به عنوان تحدیدی علیه نظم اجتماعی قلمداد شود، زیرا که همان‌گونه که مبانی نظری مؤید امر بود هر چقدر سطح دین‌داری در بستر اجتماعی بالا باشد به همان میزان نیز پایداری کنشگران به ارزش‌ها و هنجارهای تشویق‌کننده به سلامت رفتار قوی‌تر خواهد بود و احتمال انجام اعمالی خارج از معیارهای پذیرفته شده‌ی همگانی به دلیل به خطر افتادن منزلت و حیثیت اجتماعی افراد کاهش پیدا خواهد کرد. و در حالت عکس نیز پایین بودن میزان دین‌داری، پیوند فرد را با ارزش‌های مذهبی نظام اجتماعی سست گردانیده و زمینه کنش خارج از چارچوب ضوابط پذیرفته شده همگانی را افزایش می‌دهد.

نتایج آزمون فرضیات تحقیق نیز حاکی از آن است که بین متغیر وابسته نگرش به فساد اداری و دین‌داری در حالت کلی و سه شاخصه تشکیل‌دهنده‌ی آن (بعد اعتقادی، بعد مناسکی، بعد رفتاری) در حالت جزئی رابطه‌ی معکوس نسبتاً قوی برقرار بود، بدین توضیح که هرچقدر متغیر دین‌داری تحقیق مزبور افزایش پیدا کند شاخص نگرش به فساد اداری نیز میل به فزونی و مثبت‌شدن دارد و با کاهش آن نیز شاخص نگرش به فساد اداری گرایش به منفی‌شدن و تنفر خواهد داشت. از این روی در مجموع می‌توان چنین ابراز داشت که وضعیت نامطلوب پاسخگویان از لحاظ نگرش به شاخص‌های فساد اداری و شرایط نه‌چندان عالی دین‌داری از یک سو و از سوی دیگر معنادار شدن متغیر دین‌داری تحقیق به عنوان متغیر مستقل با متغیر وابسته نگرش به فساد اداری بیانگر این نکته است که این موضوع نیازمند اجرای راهکارهای مختلف جهت برون رفت از این وضعیت است که در زیر به برخی از این راهکارها از منظر جامعه‌شناختی اشاره می‌کنیم.

۹- پیشنهادات

- ۱) تقویت کنترل‌های بیرونی و دوری از هرگونه مسامحه‌کاری از سوی مجریان جامعه در برخورد با قانون‌شکنان و افشای نام آنان در زمینه مسائل اداری و سازمانی که این امر خود هزینه انجام این عمل را نسبت به سود آن افزایش داده و کنشگر ریسک انجام این عمل را نمی‌کند.
- ۲) تقویت ارزش‌های و هنجارهای معنوی برخاسته از متن اسلام در سه بعد اعتقادی، رفتاری و پیامدی و برنامه‌ریزی برای هرچه بیشتر نهادینه‌کردن این اصول اخلاقی در نهاد کنشگران جهت تقویت کنترل‌های درونی در شخص
- ۳) آشنایی و جامعه‌پذیری کنشگران با آموزه‌های اخلاقی دین مبین اسلام در لزوم برخورد با قانون-شکنان و متجاوزین به حقوق عموم مردم.
- ۴) لزوم بکارگیری افراد متعهد در کنار داشتن تخصص در امور اجرایی و پست‌های سازمانی.
- ۵) تقویت ارزش‌های معنوی و اخلاقی برخاسته از دین مبین اسلام در محیط دانشگاه و آشنایی هرچه بیشتر دانشجویان به پیامدهای ناگوار فساد اداری برای کل نظام اجتماعی.

فهرست منابع

- ۱- اکرم سوزان روزا، (۱۳۸۵)، فساد و دولت، علت‌ها و پیامدها و اصلاح، ترجمه منوچهر منصوری، انتشارات شیرازه، تهران.
- ۲- بیرشک، بهروز و همکاران، (۱۳۸۰)، بررسی نقش مذهب در تجربه رتبه‌بندی استرس‌های زندگی، همایش بین‌المللی نقش دین در سلامت روان، سال پنجم، شماره ۱۹.
- ۳- پور کیانی مسعود، امیری افلاطون، خادمی مرتضی، (۱۳۹۰)، سلامت سازمانی، فساد اداری و شایعه، مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان.
- ۴- تنهایی، حسین ابوالحسن، (۱۳۹۰)، جامعه‌شناسی دینی در شرق باستان، هران: بهمن برنا، چاپ دوم.
- ۵- حبیبی، نادر، (۱۳۷۵)، فساد اداری (عوامل مؤثر و روش‌های مبارزه)، تهران، موسسه فرهنگی.
- ۶- ربیعی، علی، (۱۳۸۳)، زنده باد فساد، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ۷- رهنمود، فرج‌الله، طاهری پور کلانتری حبیب الله، رشیدی اعظم، (۱۳۸۸)، «شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی در بین کارکنان دستگاه‌های اجرایی»، پایان‌نامه نامه مدیریت اجرایی، سال دهم، شماره یک، نیمه اول.

- ۸- سهرابی، نادره و سامانی، سیامک، (۱۳۸۰). بررسی میزان تأثیر نگرش مذهبی بر بهداشت روانی نوجوانان، نقش دین و بهداشت روانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران.
- ۹- صبوری کاشانی، منوچهر، (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی سازمان‌ها بروکراسی مدرن ایران، انتشارات سخن، تهران.
- ۱۰- محمدی، محمدعلی، (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و سنجش آن، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، تهران.
- ۱۱- هانتینگتون، ساموئل، (۱۳۷۰)، سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، محسن ثلاثی، انتشارات علم.
- ۱۲- همیلتون، ملکم، (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات تبیان، تهران.
- 13- Aleman, U , (2008) Political corruption in Europe: Causes, consequences, and challenges. Retrieved from www.idi.org/sites/.../PoliticalCorruptioninEurope.aspx.
- 14- Alata's, S. H. (2006) The autonomous, the universal and the future of sociology. Current Sociology, 54(1),; 7-23.
- 15- Barbera,stein.Linda(1982)"Secifying Labeling Theory":The case of the young child and p.sychoanalytic Agents of control.
- 16-Bardhan,P(1997)."Corruption&Political Development: A Reviewof Issues,"Journal of Economic Literature 35(3):1320-46.
- 17- Chandra, Siddharth and AngelaWilliams Foster. , (2005)the 'Revolution of Rising Expectations,'Relative Deprivation, and the Urban Social Disorders of the 1960s, Social Science History 29:2 (summer 2005), 299-332 Copyright © 2005 by the Social Science History Association.
- 18- Doob,C,B (1988).sociology;An Introductian. New York;Longman,2Ed.
- 19- Green, Stuart P(2004), "Moral Ambiguity in White Collar Criminal Law". Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy, Vol. 18.
- 20- Ichiro Iwasaki, Taku Suzuki (2012), [The determinants of corruption in transition economies](#) Economics Letters, Volume 114, Issue 1, January 2012, Pages 54-60.

- 21-Hagan, John, "The poverty of a classless criminology – The American Society of Criminology. 1991 presidential address."Criminology, 30,1-19. An effort to convince criminologists that it is important to use the class-related concept of power to understand the nature of crime, . (1992).
- 22-Moreno J, Jennings H. (2005) Statistics of social configurations. *Stoichiometry* 1:342–74, (1937)
- Matsumoto, Midori, (2005) Government Education Expenditure: A Case Study of Four Southeast Asian Countries, Kyoiku University.
- 23-Mbaku, J. M. (2008)Corruption clean ups in Africa: Lessons from public choice. *Journal of Asia and African studies*, 43, 427-456.
- 24-Merton. R. K(1968) , social Theory and social structure , New York. The free press.
- 25-Rose-Ackerman, Susan.(1999). *Corruption and Government*, New York: Cambridge University Press.
- 26-Rahman, Aminur; Kisunko, Gregory and Kapoor, Kapil. (2000) Estimating the Effects of Corruption. Policy Research Paper 2479, Washington, DC: World Bank.
- 27-Sutherland, Edwin. (1983) *White Collar Crime: The Uncut Version*. New Haven: Yale University Press.
- 28- Sutherland, E. H. (1949) *White collar crime*. New York: Dryden Press.
- 29-Taylor, Sh.E.Peplau,L.A.,&Sears,D.O.(2003). *Social Psychology* (11 th Ed). New Jersey: Pearson Education, Upper Saddle River.
- 30-Sutherland, E. H. (1949). *White collar crime*. New York: Dryden Press.
- 31- United States Department of Justice, Federal Bureau of Investigation (1989). *White collar crime: A report to the public*. Washington, D.C. Government Printing Office.United States Department of Justice. Federal Bureau of Prisons (25 September 2010). Retrieved November 11, 2010 from <http://www.bop.gov/about/facts.jsp#1>.
- 32-Yadav, G. J. (2005). *Corruption in developing countries: Causes and solutions*. A paper presented at Global Blues and Sustainable Development: The Emerging

---

Challenges for Bureaucracy, Technology and Governance, a conference of the International Political Science Association (IPSA) Research Committee 4 (Public Bureaucracies in Developing Societies) nd 35 (Technology &Development), Tampa, FL.